

Spelling 2005 – de essentie

Frans Daems (15 oktober 2006)

OPDRACHT 2005

Het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie had al in 1994 beslist om de tien jaar de Woordenlijst te actualiseren.

Waarin heeft die actualisering in 2005 nu bestaan? De opdracht van het Comité van Ministers hield de volgende taken in:

- schrappen van niet meer gebruikte woorden: *aalgeer*
- toevoegen van nieuwe woorden: *i-bankieren*, *cd-rom*, *het ge-e-mama*, *ge-ftp'd*, *trein-tram-busdag*, *ampersand*, *fingerspitzengefühl*, *jazzzangeres*
- rechtzetten van zetfouten in de Leidraad en de woordenlijst¹: *jeuig* (trema), *honderdmiljoen* (2 woorden), *Labourregering* (hoofdletter), *Trans-Europees* (moest zijn *trans-Europees*), *oud-papierhandel* (geen streepje), *de chiromeisje* (*het*), *salto-mortale's* (geen apostrof), *be•a•men* (afbreekplaats moest zijn: *be•amen*), *gestresst* (moest zijn: *gestrest*), *ideeënloos* (moest zijn: *ideeëloos*, vgl. *tandeloos*)
- verbeteren van foutieve formuleringen in de Leidraad, met name fouten en omissies t.o.v. de in 1994 vastgestelde regels en voorschriften. Bv. *barbecuën* (had moeten zijn: *barbecueën*); de 'paardebloemregel' vermeldde niet dat het geheel een plantkundige aanduiding moest zijn waardoor foute vormen moesten ontstaan zoals *muizetarwe*, *paardevijs*; op grond van de Leidraad 1995 had men *schaduuw*, *gode~~d~~om*, *vrijgezelledom*, *iets komischs* moeten schrijven; de Leidraad gaf niet aan of er een hoofdletter moest in *Rabelaisachtig*
- verbeteren en wegwerken van tegenstrijdigheden in woordbeelden tussen Leidraad en lijst: *Stehgeiger* (moet zijn: *stehgeiger*), *Latino* (moet zijn: *latino*)
- verbeteren van fouten en onbedoelde effecten in de woordenlijst die het gevolg waren van foutieve formuleringen in de Leidraad (cfr. d)
- verbeteren van coherentie van gelijksoortige gevallen in Leidraad en woordenlijst: *sint-bernardshond* ↔ *st.-jakobssschelp*; *ijzertijd*, *prehistorie* ↔ *Middeleeuwen*; *reformatie* ↔ *Contrareformatie*; *pro-westers* ↔ *antiwesters*; *coëducatie* ↔ *co-assistent* ↔ *coauteur*, *Indo-europees*, *Indo-germaans* ↔ *Fins-Oegrisch*²; *kafkaësk* ↔ *Rembrandtesk*, *off line*[spatie] ↔ *offshore* [geen spatie]; *ganzenpoot* ↔ *ganzebloem*; *elfenbankje* ↔ *paddestoel*; *oedipuscomplex* ↔ *Pyrrusoverwinning*; *petfles* ↔ *lat-relatie*; *hartenleed* ↔ *hartelust*, *pince-neztje* ↔ *dineetje*

In feite kan men met de spelling 2005 niet over een echte spellinghervorming spreken. In vergelijking met 1995 is het spellingsysteem als zodanig niet gewijzigd. Zoals intussen ruimschoots bekend is geworden is één uitzonderingsregel bij de spelling van tussenletters, de paardebloemregel, afgeschaft. Voor de rest zijn de bestaande regels behouden. Dat neemt niet weg dat aan een aantal van de regels wel degelijk gesleuteld is zonder dat men van toevoeging van nieuwe regels kan spreken.

Enerzijds zijn de al bestaande regels aanzienlijk meer geëxpliciteerd en genuanceerd, met het oog op een meer consequente en meer consistente aanpak van allerlei kwesties waarvoor de bestaande regels geen, of geen eenduidige, uitkomst boden. Zo werd <s> toegevoegd aan *nieuw* in *iets nieuws*, *het nieuwst*, maar niet wanneer het woord al op <s> eindigde: *iets fris*, *het frist*; aangezien woorden zoals *komisch*, *posh*, *unheimisch*, *hübsch*, *complex* ook op een sisklank eindigen is nu expliciet gesteld dat ook hier geen <s> wordt toegevoegd: *iets komisch*, *het hübscht*.

Anderzijds zijn er richtlijnen toegevoegd voor de zogenaamde grijze zone, d.w.z. kwesties waarvoor tot nog toe helemaal geen houvast bestond (bijvoorbeeld afkortingen).

De algehele systematiek van de Nederlandse spelling is aan de hand van deze regels beschreven in een Technische Handleiding ten behoeve van de samenstellers van de Woordenlijst 2005 en andere

¹ Sommige 'zetfouten' zouden ook opgevat kunnen worden als foute toepassingen van de regels.

² en *Indo-Iraans* in Van Dale 13.

spellingproducten, en van specialisten. Voor het grotere publiek is een daarop gebaseerde meer publieksvriendelijke, minder gedetailleerde Leidraad in de nieuwe editie van de Woordenlijst en in woordenboeken en andere gidsen opgenomen.

Het kan niet genoeg gezegd worden dat de ‘regels’ waarvan hier sprake is de spellingsystematiek beschrijven. Het zijn geen strategieën voor het spellen en ze zijn niet ontworpen om als zodanig in het spellingonderwijs in te zetten. Een effectieve spellingdidactiek werkt met heel andere strategieën³. Leerlingen, en ook gevorderde taalgebruikers, moeten deze regels niet leren om te kunnen spellen.

Al in de eerste officiële spellingregeling door M. Siegenbeek in 1804-1805, in die van M. de Vries en L.A. te Winkel in 1863-1866, en in de Woordenlijst van 1954 zaten er tal van lacunes in de spellingberegeling. Mede als gevolg van die lacunes waren er in de Woordenlijst 1995 tal van inconsistenties, inconsequenties en fouten geslopen, of sinds 1954 (en vroeger) blijven staan, bv. *pro-westers* ↔ *antiwesters*. Vele waren na 1995 door taalgebruikers, taaladviesdiensten en tijdschriften gesignaleerd, en die zijn in 2005 rechtgezet.

Ook zijn veel aanpassingen in de Woordenlijst 2005, bv. *online* (was *on line*), *hartenlust* (was *hartelust*), *hij-vorm* (was *hijvorm*), *ik-roman* (was *ikroman*), *Maya-indiaan* (was *maya-indiaan*), *voor zover* (was *voorzover*), *10 guldenbiljet*, *2 euromunt*, *de 100 eurobiljetten*, *8 uurjournaal*⁴ voor de gebruiker probleemloos, ze worden nauwelijks of niet opgemerkt doordat die woorden nu gespeld worden zoals de gebruikers ze meestal spontaan al spelden op grond van de door hen spontaan ingezette spellingstrategieën, met name woordbeeld- en analogiestrategie, ook als die spelling volgens de Woordenlijst 1995 of sommige spellinggidsen fout was. En omgekeerd, andere woorden weken in de Woordenlijst 1995 af van de voorschriften (de Leidraad) en waren theoretisch dus fout gespeld, maar ze werden door de taalgebruikers ook vaak of meestal op dezelfde theoretisch foute wijze gespeld; die zijn nu theoretisch en praktisch niet meer fout, bv. de namen van een aantal historische tijdperken: *steentijdperk*, (*nieuwste*) *ijstijd*, *pruikentijd*, *interbellum*.

MEER CONSISTENTIE

De basisfilosofie achter Spelling 2005 is: DE TAALGEBRUIKER PRIMEERT. Voor de spellingsystematiek zijn de sleutelwoorden **gelijkvormigheid** en **analogie**. Beide zijn concretisering van wat we in meer algemene zin **consistentie** noemen. Dankzij een vergrote gelijkvormigheid en een vergroot aantal analoge spellingen mag verwacht worden dat de gebruiker de woorden daardoor meer effectief in zijn geheugen kan opslaan en ze er waar nodig uit kan ophalen. En ook dat de gebruiker voor woorden die niet in zijn geheugen zitten gemakkelijker de passende analogie kan vinden. Dat geldt zowel voor schrijven als voor lezen, en voor het leren schrijven en lezen. Op deze manier houdt de spelling beter dan voorheen rekening met wat we uit psycholinguïstisch en onderwijsstaalkundig onderzoek weten over hoe de ervaren taalgebruiker en de leerder te werk gaan, en ondersteunt Spelling 2005 de spelling- en spellingleerprocessen beter.⁵

³ Zie voor de spellingdidactiek bijvoorbeeld Venstermans en Daems (2004) en Daems (2006).

⁴ Met behulp van Google valt makkelijk na te gaan dat spellingen als *ik-roman*, *10 guldenbiljet*, *24 uursservice* en andere analoog gevormde woorden minstens zo vaak, zometertijd veel frequenter, geschreven werden, als *ikroman*, *10-guldenbiljet*, *24-uursservice* enz.

⁵ Zie hiervoor tal van publicaties van o.m. E. Assink, A. Bosman, G. Verhoeven, onderzoekers aan de Universiteit Antwerpen, en vele anderen. Cfr. www.ua.ac.be/frans.daems.

Die gerichtheid op grotere consistentie, zowel op het niveau van de aparte woorden (gelijkvormigheid) als over de woorden heen (analogie), kan met tal van voorbeelden⁶ geïllustreerd worden.

GELIJKVORMIGHEID

Eenzelfde woord of woorddeel spel je in samengestelde woorden hetzelfde als in enkelvoudige woorden: met of zonder *-n-*, al dan niet aan elkaar vast, met of zonder spatie, met of zonder liggend streepje of trema, met of zonder hoofdletter enz. Woorden waarvan de spelling nu gelijkgetrokken is, zijn onderstreept. Van sommige vormen weten we gewoon niet hoe ze vroeger gespeld moesten worden, die markeren we waar mogelijk met een vraagteken.

paarden – paardenstal, paardenbloem [zoals vóór 1954!]
padden – paddengif, paddenmoedernaakt, paddengras, paddenstoel [zoals vóór 1954!] (vergelijk met het analoge *elfenbankje, elfenschermpje*, en ook *elfenkoning, elfenvleugel*);
dronken – dronkenschap, dronkenman, dronkenlap;
Rode Kruis – Rode Kruisactie; Middellandse Zee – Middellandse Zeeklimaat;
New York – New Yorkavontuur, New Yorkachtig, New Yorker, ex-New Yorker, oud-New Yorks;
Vlaams-Brabant – Vlaams-Brabantverkenning, Vlaams-Brabander, Vlaams-Brabantse;
Alpen – Alpendorp, Alpenflora, Alpenrit;
langzaamaan – langzaamaanactie (was *langzaamaan* en *langzaam-aan-actie*);
11 juli – 11 juliviering [?]; *8 uur – 8 uurjournaal* [?], *38 miljoen woorden – 38 miljoen woordencorpus* (*38 miljoen woorden-corpus* kan ook);
€ 20 – € 20-biljet [?]; *50 euro – 50 eurobiljet* [?]⁷;
koolstof 14 – koolstof 14-methode;
vitamine C – vitamine C-kuur;
Johannes Vermeer – Johannes Vermeercongres [?], *Johannes Vermeerachtig* [?], *een (Johannes) Vermeer*;
tevoorschijn (was *te voorschijn*) – *tevoorschijn halen, komen, brengen, krijgen, roepen, toveren, treden*;
middeleeuwen – middeleeuws, middeleeuwer [zoals vóór 1995! Zie de titel van het bekende boek van J. Huizinga: *Herstij der middeleeuwen*];
crème – crèmepje; cordon bleu – cordon bleutje; tournedos – tournedostje [?]; *pince-nez – pince-nezs – pince-neztje; diner – dinertje – diner•tje; tricots – tricots - tricotje – tricot•je; souvenir – souvenirs - souvenirtje - souvenir•tje*;
de VoIP – ik voip, je/u/hij voipt, voipen, gevoipt;

⁶ Een aanzienlijk aantal voorbeelden is ontleend aan boeken, kranten, tijdschriften en magazines, websites enz., die nog niet in de spelling 2005 gesteld waren, hoewel ze die in de werkelijkheid in een niet onaanzienlijk aantal gevallen in feite al spontaan zo spelden.

⁷ Moet er na het cijfer in woorden zoals *1 aprilgrap, 11 juliviering, 8 uurjournaal, 10 guldenbiljet* dan geen streepje staan? Zo'n streepje werd vroeger voorgeschreven door taaladviesdiensten, spellinggidsen en -leerboeken. Maar dat voorschrift berustte op een oneigenlijke interpretatie van de Leidraad van het GB 1954 (p. LXIV, 1.; zie ook Pauwels 1954, p. 39-40, nr. 4) of van het GB 1995 (p. 32, 5.4.6). In GB 1954 en 1995 werd een koppelteken voorgeschreven tussen het linker- en het rechterdeel van een samenstelling: "Het koppelteken wordt geplaatst tussen de beide leden van de samenstelling" (GB 1954). Er werd door het GB helemaal geen streepje voorgeschreven binnen in een woordgroep die als linkerdeel van een samenstelling optreedt. In *1 aprilgrap* is *1 april* het linkerdeel en *grap* het rechterdeel: binnen het linkerdeel hoort dus geen koppelteken te staan, zo ook niet tussen *Karel* en *I* in bijvoorbeeld *Karel I-sigaar*, maar wel tussen het linker- en het rechterdeel. In het GB van 1954 of 1995 ontbrak elke beregeling voor de schrijfwijze van woordgroepen als linkerdeel van een samenstelling. Het hoeft niet te verbazen dat, naargelang van het geval, grote aantallen taalgebruikers of de meerderheid, spontaan geen koppelteken in de boven genoemde woorden schreven maar een spatie na het cijfer in woordgroepen als linkerdeel van een samenstelling behielden.

de hype – ik hype [?], *ze hypet, hypen, gehypet*;

de lease – leaseauto, ik lease, leaset, leasete, leasen, geleased (bij uitspraak van <s> als /z/: *leasede, geleased*)

Bij zulke gelijktrekkingen heeft de spelling 2005 zich laten leiden door wat veel taalgebruikers spontaan al schreven (frequenties) en door de analogie met vergelijkbare gevallen.

ANALOGIE

Woorden die op een vergelijkbare manier gevormd zijn, worden volgens dezelfde systematiek gespeld. Nieuwe woorden, woorden van vreemde herkomst, afkortingen enz. volgen zoveel mogelijk dezelfde systematiek als de ‘gewone’ Nederlandse woorden: met of zonder tussen-*n*, al dan niet aan elkaar vast, met of zonder spatie, met of zonder liggend streepje of trema, met of zonder hoofdletter enz. Enkele voorbeelden daarvan zijn al te vinden in de bovenstaande voorbeelden van gelijkvormigheid. Andere voorbeelden volgen hierna.

- namen van tijdperken alle met kleine letter: *het hadeïcum* [?] (4,5 à 4 miljard jaar geleden), *de oertijd, de oertijden, het tertiair, het quartair, het pleistoceen, de ijstijd, het glaciaal, de kleine ijstijd* (1200-1800), *de prehistorie, prehistorisch, de bronstijd, de ijzertijd, het ijzertijdperk, de (oude / nieuwe/ jonge) steentijd, het paleolithicum, het neolithicum, de oudheid, de klassieke oudheid* [?] (Van Dale 13 schreef: *de (klassieke) Oudheid* naast *de oudheid*), *de hellenistische tijd, de middeleeuwen, middeleeuws, de riddertijd, het quattrocento* [in GB 1995], *het cinquecento* [?], *de nieuwe tijd, de renaissance, de renaissancetijd, de zeventiende eeuw, de pruikentijd, de nieuwste tijd, de moderne tijd, de belle époque* [?], *het interbellum, de hedendaagse tijd, het atoomtijdperk*. (‘Geleerde’ vaktermen, met name in verband met geologische tijdperken, werden voorheen meestal met hoofdletter geschreven: *het Pleistoceen, het Jura, het Paleolithicum, het Neolithicum, de Moderne Tijd*, naast *het quartair, paleolithisch, neolithisch* enz. In ‘specialistische’ contexten kan de hoofdletter nog altijd, in niet-specialistische teksten is de kleine letter standaard.)
- namen van kunst- en gedachtestromingen, met behulp waarvan vaak ook een tijdperk aangeduid wordt, alle met kleine letter (in principe onveranderd!): *gotiek, humanisme, reformatie, contrareformatie* (was *Contrareformatie*), *piëtisme, renaissance, barok, verlichting* [?] (Woordenlijst 1995 gaf wel *verlichtingsideaal*), *aufklärung* (was *Aufklärung*), *rococo, classicisme, romantiek, symbolisme, fin de siècle, dadaïsme, art nouveau, Jugendstil, magisch realisme, naturalisme*. Daardoor ook geen subtiele en daardoor onwerkbare en onleerbare onderscheidingen meer zoals in 1995 tussen *renaissance* als benaming van een stroming en *Renaissance* als benaming van een tijdperk, hoewel het dan toch weer *renaissancetijd* was.
- namen van unieke historische gebeurtenissen of mijlpalen (niet opgevat als tijdsaanduidingen of tijdperken, ook al zijn ze in de tijd gesitueerd of al hebben ze een bepaalde tijdsduur) met hoofdletter (in principe onveranderd), en namen van culturele collectieven: *de Eerste Kruistocht, de Guldensporenslag, de Val van Antwerpen, de Slag op de Mookerheide, het Beleg van Oostende, Leidens Ontzet, het Ontzet van Leiden, het Concilie van Trente, het Verdrag van Münster*⁸, *de Gouden Eeuw* [?]⁹, *de Brabantse Omwenteling, het Congres van Wenen, de Tiendaagse Veldtocht*,

⁸ Bij sommige van deze voorbeelden is een heel ander perspectief mogelijk, waarbij het accent iet op de unieke historische gebeurtenis ligt maar veeleer op de contingente aspecten van het genoemde, zodat het eigenaamkarakter niet meer pregnant is: *de eerste en de drie volgende kruistochten; de belegering van Aalst, Breda en andere steden; de achtereenvolgende concilies van Nicea ... enz.; het beleg van Nieuwpoort en Oostende* enz.

⁹ De spellingen *gouden eeuw* en *Gouden Eeuw* weerspiegelen twee verschillende concepten, resp. het tijdperk van de 17e eeuw (of van de eeuw van Pericles in het antieke Griekenland, of de 15e eeuw in Portugal enz.), en

het Palingoproer (1886), de Tweede Wereldoorlog, de Shoah, de Endlösung, de Hongerwinter (1944-45) [?], (de Beweging van) Tachtig, de Tachtigers, Van Nu en Straks, Forum, Cobra, Dada, Bauhaus

- *Amerikaan, Amerikaans, Duitser, Duits, Germaan, Germaans, Slaaf, Salvisch, Palestijn Palestijns* → Kelt, Keltisch, Ariër (= Indo-Europeaan; onderscheiden van *ariër, arisch* als rasaanduiding), Jood, niet-Joodverklaring, Joods, Azteek, Berber, Roma-zigeuner [?], Roma [?], Rom-zigeuner [?], Sinti [?], Bosjesman, Bantoe, Zoeloe, Koerd, Mohikaan, Maya-indiaan, Inuit [?], Eskimo. Vanaf nu een hoofdletter bij namen van specifieke volkeren, ongeacht of die met de naam van een land samenhangen; geen hoofdletter waar het overkoepelende benamingen (*indianen* [niet veranderd], *blanken, zigeuners* enz.) betreft.
Ook dan blijft discussie mogelijk omdat de categorisering van volkeren cultureel bepaald zijn en onderscheidingen van antropologen niet altijd samenvallen met de algemeen-culturele. Zo blijft er discussie mogelijk over de vraag of de term *Eskimo* een specifiek volk aanduidt dan wel een overkoepelende term is, of de *Indo-Europeanen* of de *Ariërs* ooit een specifiek volk waren enz.
- daarnaast *jood*, analoog met *moslim, christen, hindoe, socialist, humanist, vrijzinnige, taoïst, taliban* wanneer we de aanhanger van een godsdienst, levensbeschouwing, stroming bedoelen. Die benamingen, en betrokken samenstellingen en afleidingen, worden alle op dezelfde wijze met kleine letter geschreven: *christendom, calvinisme, islam, islamisme, falun gong, anarchisme, boeddhistisch, islamitisch*.
- grotere consequentie en scherpere afgrenzing tussen persoonseigenamen en daarvan afgeleide woorden die niet meer de persoon zelf aanduiden: *ziekte van Alzheimer ~ alzheimer(patiënt), een alzheimerachtige aandoening* (≠ een *Alzheimerachtige onderzoeker*), *wet van Pascal ~ 200 pascal; Johnny en Anita (Marina) ~ een sjonnie (johnny) en een anita (marina)*. Op dezelfde manier vormen zoals: *molotovcocktail, argusogen, augiasstal, danaïdenvat, gideonsbende, hermesstaf, oedipuscomplex, sisyfusarbeid, pyrrusoverwinning, pfeiffer(patiënt), downsyndroom, salomonsoordeel, dopplereffect, ampèremeter, petrischaal [naar bacterioloog J.R. Petri], *montessorischool, daltononderwijs, freinetschool, dieselmotor, een panenka* [?], *een panenkastrafschop* [?] (strafschop zoals die van Antonin Panenka in EK 1976), *boeddhabuikje; elizabethaans, erasmiaans, napoleontisch, hitleriaans, multatuliaans, orwelliaans, kafkaësk, dantesk [?], gargantuesk, rembrandtesk, herculisch, dionysisch, apollinisch, platonisch, lucullisch**
- ♦ op dezelfde manier wordt een kleine letter geschreven in woorden die teruggaan op een aardrijkskundige naam die niet meer het aardrijkskundige als zodanig aanduidt, of die teruggaan op namen van inwoners of volkeren: *cognac, jura* (gesteente, geologisch tijdperk), *suède*
♦ hetzelfde bij samenstellingen en afleidingen: *cognacglas, moezelwijn, nijlkrokodil, noordzeeharing, eskimohond, newfoundlander* (hond), shetlander (paard), *hamburger, pekingmens, neanderthaler, cro-magnonmens, chinees* (= porcelein), *afhaalchinees, leerdammer* (= kaas), *westnijlkoorts*
- alle samengestelde woorden met een Latijns of Grieks voorvoegsel (*pro, anti, contra, pseudo, quasi, de, re, bi, co, micro, supra* en nog zo'n 50 andere) worden behandeld als samenstelling; ze krijgen alleen bij klinkerbotsing of bij een volgende hoofdletter of speciaal teken een liggend streepje, zoniet worden ze aan elkaar vast geschreven: prowesters, pro-Europees, anti-economisch, antiwesters, contrawesters, contra-expertise, coauteur, co-educatie. Wanneer ze niet als samenstelling ervaren worden, d.w.z. niet doorzichtig zijn (*coëfficiënt* ervaren we niet als de samenvoeging van de betekenissen van *co* met *efficiënt*), krijgen ze bij klinkerbotsing een trema: *coïtus, coëfficiënt, coërcitie, deïst, reëel, reïficeren, reünie, reïssite*.

het sociaal-economisch-culturele geheel dat in de 17e eeuw geconstitueerd werd door en in een pas vrijgevochten nieuwe Europese staat met een ongekende bloei van handel, nijverheid, diverse kunsten en cultuur in het algemeen.

- ◆ liggend streepje in samenstellingen na ‘ongewone’ tekens (cursieve letters, (hoofd)letters, cijfers, symbolen, aanhalingstekens, initiaalwoorden [zie verder wat initiaalwoorden zijn] e.d.) op de grens tussen linker- en rechterdeel¹⁰. Voorbeelden: een *ik had zoiets van*-verhaal, *vitamine B-tekort*, *ABC-wapens R&B-show* (rhythm & blues), *r&b-plaat*, *2,2GHz-processor*, *€ 20-biljet*, *koolstof 14-methode*, *C14-datering*, *80-jarige*, *jaren 60-idealisme*, *het Ename 974-project*, *type II-fout*, *Leopold II-achtig*; *de 11.11.11-actie*; *de eerste 9/11-film*, *havo 4-klas*, *RTL5-programma*, *web 2.0-toepassingen*, *de 0,8%-grens*, *met een 12,5°-alcoholgehalte*, *Groen!-voorzitter*, *het \$-teken*, *de ‘wij-zij’-maatschappij*, *de “Ik heb zoiets van”-prijs*, *het “Flikken”-dossier*.
 ◆ apostrof bij afleidingen, verbuiging en vervoeging: *A4’tje*, *A4’s*, *een 4’tje*, *een +’je*, *een 80’er*, *een vwo’er*, *twee c’s*, *Willem I’s bewind*.
- liggend streepje vóór ‘ongewone’ tekens (cijfers, symbolen, hoofdletters e.d.) aan het begin van het rechterdeel in samenstellingen: *een staart-s*, *betaal-tv*, *een overwinning-V*, *Dick Bruna-Huis*, *de Da Vinci-Code*.
- een woordgroep met hoofdletter(s) of andere ongewone tekens, en spatie, behoudt zijn spatie wanneer die woordgroep als linkerdeel van een samenstelling optreedt zoals bij *New York / New Yorker*, *oud-New Yorks*, *Rode Kruis / Rode Kruispost*, *Jeroen Bosch / Jeroen Boschstraat*, *Jeroen Boschachtig*; *Blijde Inkomststraat* (Leuven, Gent, Brugge, Hasselt enz.); *Zwarte Lievevrouwstraat* [?] (straat in Brussel); *Dode Zeerollen* [?]; *Heilig Hartcollege* [?], *Anne Frankhuis* (ook: *Anne Frank-Huis*), *de Da Vincicode* (ook: *de Da Vinci-Code*), *Karel de Grotehogeschool*, *Sierra Leone / Sierra Leoons*, *Sierra Leoner*, *Sierra Leonebeleid*; *een Duitse herder / een Duitse herderachtig beest* [?]; *de Tweede Britse Legerlaan* [?] (straat in Vorst-Brussel); *de Eerste Linieregimentstraat*; *het 3e en 23e Linieregimentsplein* (Oostende), *het originele Wagons Litstreinstel 2419 D* [?]; *een 2e generatieallochtoon*, *2e graadsleraar* [?], *3e graadsvergelijking* [?], *50 meterbad*, *3 sterrenrestaurant*, *Nieuwe Orde-idealen* [?] (met koppelteken wegens klinkerbotsing); *Vlaams Belang-militairen* [?] (met optioneel koppelteken)¹¹, *Vlaams Belangwoordvoerder*, *Vlaams Belanger*, *Vlaams Blokvoorzitter*, *Nederlandse Taaluniebeleid*, *Drie Minutentoets* [?], *het Rhythm and Bluesfestival van Dordrecht* [?], *een rhythm & bluesbandje*, *E. colibacterie* [?], *E. coli-infectie* (beide samengesteld met de grondvorm *E. coli*, d.i. *Escherichia coli*, genoemd naar de microbioloog Theodor Escherich).
- initiaalwoorden: bv. *EHBO*, je leest bij elke letter de corresponderende Nederlandse letternaam (soms de Engelse letternaam): /ee haa bee oo/. Initiaalwoorden krijgen een streepje in samenstellingen, een apostrof in afleidingen: *tv-ontvangst*, *een cd-rw*, *een cd-rom*, *een xtc-pil*, *EHBO-opleiding*, *aso-afdeling*, *bso-leerling*, *vwo-achtig*, *r & b-plaat*, *ngo’s*, *EHBO’er*, *CLB’s*, *BV’s*, *BN’er*, *aso’er* of *a.s.o.’er*, *bso’er*, *tso-afdeling*, *vwo’er*, *vwo-diploma*, *vmbo’er*, *pc’s*, *tv’tje*, *tv-tafel*, *sms’tje*, *dj’s*.
- letterwoorden: bv. *vip*, je leest zoals bij een gewoon woord de letters met de klank die ze voorstellen: /vip/, niet /vee ie pee/. Letterwoorden worden behandeld zoals gewone Nederlandse woorden wat betreft aaneenschrijven, klinkerbotsing, verkleinwoorden enz. Vergelijk *bomalarm – bommoeder*, *remspoor – remslaap*, *eetprobleem – aidspatiënt*, *kanoër – havoër*, *polootje – ufootje*, *video-expositie – rococo-expositie* [*rococo* ontstaan uit *rocaille + coquilles*]. Andere voorbeelden *lomschool*, *havoschool*, *havo-opleiding*, *havo’s*, *hobuër*, *busoër*, *pabo’s* en *lero’s*

¹⁰ Zie ook voetnoot 7.

¹¹ Bij sommige woorden bestond tot 2005 onzekerheid en dus variatie inzake spatie en koppelteken, bv. *Dode Zeerollen*, *Dode-Zeerollen*, *Dode-Zee-rollen*, *10 guldenbiljet*, *10-guldenbiljet*, *10 gulden-biljet*. Dat komt omdat het GB 1954 en het GB 1995 geen expliciete beregeling hadden voor de schrijfwijze van woordgroepen met bijzondere tekens (hoofdletters, cijfers e.d.) die als linkerdeel optreden in een samenstelling. Er was in 1954 wel een beregeling voor *rodekruisauto* (alles aan elkaar vast), maar geen voor *Rode Kruis + auto*. In GB 1995 werd wegens de hoofdletter *Rode-Kruispost* voorgeschreven (p. 32), maar werd daarvan in de lijst bij andere woorden afgeweken, en was niets beregeld voor analoge gevallen met cijfers of andere speciale tekens.

[lerarenopleidingen], *ufomelding*, *ufo's*, *ufo-onderzoek*, *simkaart*, *pinpas*, *pinnen*, *cd-rom* (initiaalwoord + letterwoord), *cd-roms*, *cd-rommetje*. Wie dus van het letterwoord *sonar* een werkwoord zou willen afleiden schrijft dan *ik sonar*, *hij sonart*, *sonarde*, *heeft gesonard*, net zoals wie een werkwoord zou willen afleiden van *knar* of *bolivar*.

- verkortingen gaan net zoals letterwoorden: *horecaondernemer*, *afkofanaat* [?], *dino-obsessie* [?], *dino's* [?], *dinoetje* [?], *bamastructuur* [?], *het gebama* [?], *de bama's* [?]. Ook analoog met letterwoorden uit initiaalwoorden getransformeerde vormen zoals *peecee*, *peecees*, *peeceefobie*; *beha*, *beha's*, *behaatje*; *deejay*, *deejaytje*; *veejay*, *veejays*; *teevee*, *teevees*, *teeveetoestel*; *arrenbie* (*r&b*), *arrenbieclip*, *arrenbie-uurtje*.
- ♦ vanwege de hoofdletters of andere speciale tekens (bv. cijfers) een liggend streepje tussen linker- en rechterdeel in samenstellingen met afkortingen. Initiaalwoorden: *anti-VVD*, *pro-CD&V*; *ex-SP.A'er*, *RTL5-avondje*; letterwoorden: *de oer-Navo*, *de oer-NAVO*, *het Navo-hoofdkwartier*, *de NAVO-opperbevelhebber*, *de SER-voorzitter*, *de BRIC-landen* (Brazilië, Rusland, India, China); verkortingen: *Benelux-verdrag*, *de BAMA-structuur*, *het ge-BaMa*, *het StuBru-forum*, *het ge-StuBru*.
♦ in afleidingen krijgen we bij hoofdletters of andere speciale tekens een apostrof: *NAVO'er*, *BV's*, *A4'tje*.
- samengestelde woorden met *-aard*, *-aardig*, *-achtig*, *-dom*, *-heid*, *-schap* worden behandeld op de manier van samenstellingen, niet van afleidingen, bijvoorbeeld wat betreft lettergreepvorming, afbrekingsplaatsen, verenkelling van lange klinkers, klinkerbotsing (liggend streepje, geen trema), gebruik van hoofdletter, streepje (geen apostrof) bij bijzondere tekens, tussenletters in samengestelde woorden: *rots•achtig* (niet *rot•sachtig*), *snoodaard* (niet *snodaard*), *snood•aard* (niet *snoo•daard*), *geelachtig* (niet *gelachtig*, *gee•lachtig*), *lila-achtig* (niet *lilaächtig*), *Palestina-achtig*, (*Franz*) *Kafka-achtig*, *Johannes Vermeerachtig* (niet *johannesvermeerachtig*), *Felliniachtig* [?], *cd-achtig*, *VVD-achtig* [?], *het CEO-dom* (niet *CEO'dom*) [?], *het godendom*, *het bediendedom* [?], (*het?*) *Dovenschap* [?] (zie <http://www.dovenschap.nl/>), *het bodeschap* [?].
- samenstellingen met een persoonlijk voornaamwoord: *ik-tijdperk*, *ik-roman*, *u-vorm* [?], *jij-bak*, *ik-gerichtheid* [?], *ik-inflatie* [?], *hij-vorm*, *hij-persoon* [?], *wij-gevoel*, *wij-samenleving* [?], *ons-gevoel*, *he-man*, *hij-man* [?], *ik-zucht* (was *ikzucht*).
- al dan niet aaneenschrijven van gelijk gevormde leenwoorden uit het Engels: *offshore*, *onshore* [?], *offline*, *offday*, *offside*, *offset*, *online*, *inline* [?], *allround*, *allrisk*, *eyeopener* (was *eye-opener*), *pullover* (was: *pull-over*).
- *woon-werkverkeer*, *leer-werktraject* [?], *maag-darmkanaal* [was *maagdarmkanaal*], *maag-darmklachten*, *prijs-kwaliteitverhouding*, *arts-patiëntrelatie* [?], *foneem-grafeemkoppeling* [?], *man-vrouwverhoudingen* [?], *Noord-Zuiddialoog* [?], *noord-zuidverbinding* [?], *zwart-witfoto*, *slaap-waakritme*[?], *bachelor-mastersysteem* [?]. Een gelijke onderliggende systematiek (het eerste deel bestaat uit twee woorden met een *en*-relatie ertussen) zorgt ervoor dat zulke woorden op dezelfde wijze met een liggend streepje gespeld worden; daarin verschillen ze van andere driedelige samenstellingen met een intuïtief duidelijk andere structuur zoals *woonwagenkamp*, *leerplanontwikkeling*, *maagslijmvlies*, *glastuinbouw*, *kniepeesreflex*, *gelijkekansenbeleid*.

Alles kan beter

Er zullen in de Woordenlijst of in de woordenboeken ongetwijfeld nog wel foutjes, discuteerbare toepassingen van de regels, twijfelgevallen, of inconsistenties tussen woorden gevonden worden. Sommige zijn intussen gemeld, bv. *Fran•krijk* (foute afbreekplaats, zetfout), *wor•kaholic* (of afbreekplaats zoals bij samenstellingen?), *reïncarnatie* (twijfel of dit een doorzichtige samenstelling is), *Sovjet-communisme* (koppelteken vereist?), *neestem* (koppelteken ontbreekt), *sociaaleconomisch*

(koppelteken ontbreekt), (*vijfachtste* (spatie ontbreekt), *Arisch* en *niet-arisch* (beide met hoofdletter?). Sommige kwesties hebben overigens niet veel meer met taal te maken maar met onze categorisering van de werkelijkheid: is het *Bantoe*, *Zoeloe* (eigenaam van een volk), of *bantoe*, *zoeloe* (overkoepelende benaming) e.d.m.? In sommige gevallen menen critici ten onrechte een fout gevonden te hebben, zoals in *eskimohond* (geen hoofdletter net zoals in *labrador(hond)* of *nijlkrokodil*) versus *Eskimohut*. Sommige ‘foutjes’ zijn inmiddels verbeterd¹².

En er blijven in de spelling moeilijke, onopgeloste en haast onoplosbare kwesties bestaan zoals de volgende gevallen illustreren.

- <c> of <k>? de Woordenlijst telt bijvoorbeeld 20 woorden beginnend met *cata-* (*catalogoog*) en 8 met *kata-* (*katalyse*). Ook in andere ingeburgerde woorden doet <c> soms raar aan: *cadans*.
- <ei> of <ij>? Het geheugen (woordbeeld van gelijkkluidende woorden) speelt de speller parten. *Vrouw peiler katholieke kerk in Nederland* (voor *pijler*) (kop in NRC 23.04.05); *Of naar een bewindspersoon die zich moeizaam een weg baant door de brei van woorden die in zijn hoofd rondtollen* (Volkskrantredacteur in http://www.tekstnet.nl/groene_boekje.php, 19.12.05); *het leidt geen twijfel* (frequenties Google: *leidt* 3.740.000, *lijdt* 1.600.000; volgens Google wordt *lijdt geen twijfel* in 17,5% van de gevallen fout geschreven!); *wijdt uit* (Google: 1100) voor *weidt uit* (Google: 475).
- aaneenschrijven of niet? *violoospelen* ↔ *fluit spelen*, *dat het er()boven()op()zat*, *online()versie*, *te()voorschijn()komen*, *gebruik()maken*, *ik vind wel dat ik me er()uit()gered heb*, *langzaam()aan*, *e-mail* of *email*.
- tussenletter <e> of <en>? *schatte(n)meid?* *schatte(n)bol?* (... *dat vindt mijn **schattebol** over mijn probleem!* op een website): analoog met *schattekind*, *schattebout?*
- de spelling van de werkwoorden, die een onopgelost en vrijwel onoplosbaar probleem blijft¹³: *Eigenlijk **vindt** ik het erg charmant dat onze spelling nog een paar van deze grappige overblijfselen heeft bewaard.* (spellinghistoricus op website <http://www.wittespelling.nl/reacties.php>); *een met redenen **omkleedde** afwijzing* (Onze Taal); *Vraag is nu: is het dat wat zijn succes **verklaard**?* (De Morgen 12.05.05); *Reeds Meijers beklagde zich erover dat chef geen sjef mocht worden en vroeg zich af of dat zijn waardigheid soms **aantaste*** (Spellingverandering van zin naar onzin (1200-heden), p. 431).

Jammer genoeg zou een ideale spelling alleen maar mogelijk zijn in een situatie waarin we de spelling voor het eerst zouden mogen bedenken omdat er voor de taal nog geen spelling bestaat. In zo'n situatie kan een ideale spelling¹⁴ ontwikkeld worden, zoals onder Atatürk voor het Turks in 1927-1928

¹² Zie <http://woordenlijst.org/erratalijst/> <http://woordenlijst.org/erratalijst/> en <http://www.vandale.nl/material/pdfdocs/erratagb14.pdf>

¹³ De problematiek van de werkwoordspelling, met haar beruchte dt-fouten, zal niet opgelost geraken en heel veel leertijd en –inspanningen blijven vergen zolang de huidige regelsystematiek gehandhaafd blijft. Die regelsystematiek is namelijk niet zozeer logisch als wel etymologisch van aard, terwijl een andere, even logische systematiek, die beter aansluit bij de strategieën van de speller, even goed mogelijk ware geweest. Voorstellen voor zo'n alternatieve werkwoordspelling zijn er al al sinds de 17de eeuw maar hebben het niet gehaald. Het feit dat alle taalgebruikers, ook de hoogst geschoolden, die fouten blijven maken en ze niet opmerken, kan niet als louter slordigheid afgedaan worden, daar is iets anders aan de hand. (Zie Daems 2000, Daems 2002).

¹⁴Een ideale spelling is een spelling met een simpele en rechtlijnige een-op-een-correspondentie tussen uitspraak en spelling, zodat goed kunnen schrijven en lezen, en leren schrijven en lezen, voor een maximaal aantal taalgebruikers heel goed haalbaar is.

gebeurd is. Het Fins, het Italiaans en het Spaans staan dicht bij zo'n ideale spelling.¹⁵ Er is heel wat onderzoek dat laat zien dat de accuraatheid en de vlotheid van lezen en schrijven, en daardoor ook de leerbaarheid ervan en de omvang van lees- en schrijfproblemen, significant verschillen tussen talen, en nauw samenhangen met de mate van eenvoud en consistentie van de klank-spellingverbanden¹⁶. Gelukkig staat de spelling van het Nederlands tamelijk dicht bij de uitspraak van vandaag, en zijn spellingupdates goed mogelijk omdat ze niet al te ingrijpend zijn. We mogen ons gelukkig prijzen dat we ons niet in de situatie van het Frans of het Engels bevinden. Het hoeft niet te verbazen dat fouten zoals de volgende in het Frans vandaag schering en inslag zijn: *excellent/e* (voor *excellent/e*), *on veux* (voor *veut*); of *their is* (voor *there is*), *knifes* (voor *knives*), *feasable* (voor *feasible*), *she got her just dessert* (voor *desert*, 'verdiende loon') in het Engels¹⁷. In de loop van de jongste drie eeuwen is de spelling van het Engels en Frans bijna niet geactualiseerd, eerder het omgekeerde is gebeurd. In de 16e en 17e eeuw heeft men de spelling van het Engels en Frans kunstmatig gehistoriseerd, en in de spelling onderscheidingen (en overbodige letters, zelfs foutief) ingebracht die al eeuwen niet meer met de uitspraak overeenstemden. Het Engels wordt nu nog grotendeels geschreven zoals het werd uitgesproken vóór de 15e eeuw, soms zelfs vóór de 10e eeuw (zie Scragg, 1974), het Frans grotendeels zoals uitgesproken in de 16e eeuw en vroeger (zie Catach, 2001; Guiraud, 1968, Orthographe recommandée, Orthonet). Waartoe dat in het Frans kan leiden wordt mooi geïllustreerd door de eindklank /e/ (zoals in het Nederlandse *zee*) die in vormen van hetzelfde werkwoord volgens Brissaud e.a. (2006) op negen verschillende wijzen geschreven kan worden: *trouver, trouvé, trouvés, trouvée, trouvées, trouvait, trouvaient, trouvais, trouvez*. Daardoor zijn er in die talen bijzonder ingewikkelde en onvoorspelbare foneem-grafeemkoppelingen ontstaan. Dat levert in de Engelse- en Franse taalgebieden gigantische problemen op – waar men in Nederland en Vlaanderen vaak geen besef van heeft - voor de ontwikkeling van de geletterdheid: moeizaam (leren) lezen en schrijven, aanzienlijk meer lees- en schrijfproblemen, significant meer lees- en schrijfachterstanden (dyslexie), hogere graden van functioneel analfabetisme¹⁸. In het aanvankelijk Engels spelling- en leesonderwijs gebruiken sommigen zelfs een speciaal alfabet met 44 eenvoudige foneem-grafeemkoppelingen als eerste stap, om later over te gaan naar de gangbare Engelse spelling. Daarnaast zijn er tal van andere mislukte pogingen geweest om de spelling van het Engels drastisch te vereenvoudigen en zo lezen en schrijven beter leerbaar te maken.¹⁹

In vergelijking daarmee zijn de spellingproblemen bij het Nederlands relatief onbelangrijk.

LITERATUUR

Bosman, A., en Van Orden, G. (2003). Het fonologisch coherentiemodel voor lezen en spellen. *Pedagogische Studiën*, 80, 391-406.

¹⁵ Voor resultaten van meer recent onderzoek over spelling en spellingverwerving, en de relatie uitspraak-spelling, in tal van talen in de wereld zie Joshi & Aaron (eds., 2006).

¹⁶ Zie Spencer (2000), Helmuth (2001), Seymour e.a. (2003), Ziegler & Goswami (2006). Of ook: <http://www.spellingsociety.org/news/media/dyslexia/reports.php>

¹⁷ Op http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_common_misspellings vindt men lijsten met veel voorkomende Engelse spellingfouten.

¹⁸ Het volstaat in een zoekmachine zoektermen in te geven zoals *orthographe, difficultés* of *problèmes d'orthographe* (Frans); *spelling, spelling problems, spelling reform, initial teaching alphabet, simplified spelling, regularized English* (Engels).

¹⁹ Zie o.m. <http://www.itafoundation.org/>, <http://www.spellingsociety.org/>.

- Brissaud, C., David, J. & Guyon, O. (2006). *The /E/ French homophonous verbal inflections. An experiment in 5th grade on a major difficulty of French orthography*. Abstract. SIG Writing 10th International Conference of the EARLI Special Interest Group on Writing, University of Antwerp. <http://webhost.ua.ac.be/sigwriting2006>
- Carney, E. (1994). *A Survey of English Spelling*. London and New York: Routledge.
- Catach, N. (2001). *Histoire de l'orthographe française*. Paris: Editions Champion.
- Daems, Fr. (2000). Walglijk en Ongerijmd: Over de leerbaarheid van de werkwoordspelling. In S. Gillis, J. Nuyts & J. Taldeman (Red.), *Met taal om de tuin geleid. Opstellen voor Georges De Schutter* (pp. 95-113). Antwerpen: Universitaire Instelling Antwerpen.
- Daems, Fr. (2002). *Zoals wij zijn zo wordet gij*. Is de werkwoordspelling logisch of etymologisch? In: R. Haest, L. Van Waes & D. De Caluwé (eds.). *Communicatief bekeken: Liber amicorum Stijn Verrept* (pp. 42-54). Mechelen: Kluwer.
- Daems, Fr. (2006). Beter (leren) spellen na 2005. *Vonk* 35 (febr. 2006), 17-30. Ook in *Nova et Vetera LXXXIII* (3), 146-163.
- De Schryver, J. (2005). *Spelling 2005. De veranderingen*. Kuntich: Goudriaan Talenservice.
- De Schryver, J. & Neijt, A. (2005). *Handboek Spelling*. Mechelen: Wolters-Plantyn.
- Guiraud, P. (1968). *L'ancien français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Joshi, R.M. & Aaron, P.G. (eds.) (2006). *Handbook of Orthography and Literacy*. New Jersey-London: . L. Erlbaum Ass.
- Orthographe recommandée*. <http://www.orthographe-recommandee.info/>
- Orthonet*. <http://www.sdv.fr/orthonet>
- Helmuth, Laura (2001). Dyslexia: Same Brains, Different Languages. *Science*, 291, n° 5511: 2064-2065.
- Pauwels, J.L. (1954). *Toelichting bij de Woordenlijst van de Nederlandse Taal*. Leuven: De Vlaamse Drukkerij (tweede druk, 1955)
- Sandra, D., Daems, Fr. & Frisson, S. (2001). Zo helder en toch zoveel fouten! Wat leren we uit psycholinguïstisch onderzoek naar werkwoordfouten bij ervaren spellers? *Vonk*, 30/3, jan.-feb. 2001, 3-20.
- Scragg, D.G. (1974). *A history of English spelling*. Manchester: Manchester University Press.
- Seymour, P.H.K., M. Aro & J.M. Erskine (2003). Foundation literacy acquisition in European orthographies. *British Journal of Psychology*, 94: 143-174
- Spencer, K. (2000). Is English a Dyslexic Language? *Dyslexia*, 6: 152-162.
- Taaladvies.Net. <http://taalunieversum.org/taal/advies/>
- Taaltelefoon (2006). *Spelling: de regels op een rij - volgens de Woordenlijst 2005*. <http://www.taaltelefoon.be/>
- Taalunieversum. <http://taalunieversum.org/>
- Treiman, R. (1993). *Beginning to Spell. A Study of First-Grade Children*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- Van Dale (2005). *Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal XIV*. Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Venstermans, T. en Daems, Fr. (2004). Spellingonderwijs: spellen om te schrijven en gelezen te worden. In: Fr. Daems, K. Van den Branden en L. Verschaffel (red.), *Taal verwerven op school. Taaldidactiek voor basisonderwijs en eerste graad secundair* (pp. 155-188). Leuven: Acco. (Dit hoofdstuk geeft een beeld van de hedendaagse spellingdidactiek.)
- VRTtaal.net. <http://www.taaldatabanken.be/>
- Woordenlijst van de Nederlandse taal* (1954). 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf / Martinus Nijhoff.
- Woordenlijst Nederlandse Taal* (2005). Tiel / Den Haag: Lannoo / SDU. <http://woordenlijst.org/>
- Ziegler, J.C., & Goswami, U. (2006). Becoming literate in different languages: similar problems, different solutions. *Developmental Science*, 9/5: 429-436.